

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**DÜNYA BANKASI BEŞERİ SERMAYE ŞEMSIYE PROGRAMI:
SOSYO-EKONOMİK BAKIŞ**

Zeynep KARAŞ¹

Öz

Bireylerin sahip olduğu ve ekonomik üretkenliğe katkıda bulunabilecek bilgi, beceri, yetenek ve diğer maddi olmayan varlıklar birikimini ifade eden beşeri sermaye, kuruluşların ve ekonomilerin başarısında çok önemli bir faktördür. Ülkelerin gelişiminde ve kalkınmasında en önemli milli varlıklardan birisi olarak da görülmekte olan beşeri sermaye, sürekli yatırım yapılması ve korunması gereken alanların başında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, imkânları ve vizyonları ölçüsünde beşeri sermayelerine yatırım yapma konusunda çaba göstermekle birlikte, olanaksızlıklar, önceliklerin farklı olması ve karar vericilerin vizyon eksiklikleri gibi nedenlerden dolayı, bu çabaların genellikle arzulan seviyeye erişmesi mümkün olamamaktadır. Günümüz dünyasında ülkelerin beşeri sermayeleri arasında da ciddi seviyelerde farklılıklar bulunmakta ve bu nedenle uluslararası bazı kuruluşlar beşeri sermayeye yapılan yatırımların artırılması ve sürdürülebilir olması için inisiyatif olarak dünya ölçeğinde etkili olabileceği düşünülen girişimler başlatmaktadırlar.

Dünya Bankası beşeri sermayenin yüksek önemi nedeniyle, ihtiyacı olan ülkeler için Beşeri Sermaye Projesi ve sonrasında Beşeri Sermaye Şemsiye Programı'nı başlatmış ve beşeri sermayesi zayıf bazı ülkeler için finansal destekçileri vasıtasıyla söz konusu programı hayata geçirmiştir. Dünya Bankası ayrıca beşeri sermayenin ölçülebilirliği için Beşeri Sermaye Endeksi'ni geliştirerek ülkelerin kendi pozisyonlarını değerlendirmelerine olanak sağlamıştır. Şemsiye programı, Bill ve Melinda Gates Vakfı ile Kanada Hükümetinin sağladığı maddi destek kullanılarak hayata geçirilmiş olup, faaliyetleri devam etmektedir.

Bu çalışmada, Dünya Bankası'nın beşeri sermaye kapsamında başlattığı yukarıda anılan proje ve programlar sosyo-ekonomik bakış açısıyla incelemiş ve ülkemizin Dünya Bankası ile yürüttüğü/yürüteceği faaliyetlere şüpheli bir gözle bakılması açısından ülkemizde oluşmuş bilince katkı sağlayabilir düşüncesiyle, Dünya Bankası'nın Şemsiye Programı'na finansal destek verenler ile Dünya Bankası'nın olası gizli ajandaları ve hedeflerine yönelik literatürden derlenen tespitler ve yazarın varsayımlara dayalı bazı çıkarımları paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dünya Bankası, Beşeri Sermaye, Beşeri Sermaye Endeksi, Gates Vakfı.*

JEL Kodları:

Başvuru: 13.12.2023

Kabul: 16.03.2024

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, zeynepkaras@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3234-330X

WORLD BANK HUMAN CAPITAL UMBRELLA PROGRAM: SOCIO-ECONOMIC PERSPECTIVE²

Abstract

Human capital, which refers to the accumulation of knowledge, skills, abilities and other intangible assets possessed by individuals that can contribute to economic productivity, is a crucial factor in the success of organizations and economies. Human capital, which is also seen as one of the most important national assets in the development and progress of countries, is one of the areas that need to be continuously invested in and protected. Although developing countries strive to invest in their human capital to the extent of their means and vision, these efforts often fail to reach the desired level due to reasons such as lack of opportunities, different priorities and lack of vision of decision-makers. In today's world, there are also significant differences between the human capital of countries, and for this reason, some international organizations are taking the initiative to increase and sustain investments in human capital and launch initiatives that are thought to be effective on a world scale.

Due to the high importance of human capital, the World Bank initiated the Human Capital Project and later the Human Capital Umbrella Program for countries in need and implemented the program through its financial supporters for some countries with weak human capital. The World Bank also developed the Human Capital Index for the measurability of human capital, allowing countries to assess their own position. The umbrella program was launched with financial support from the Bill and Melinda Gates Foundation and the Government of Canada, and its activities are ongoing. In this study, the aforementioned projects and programs initiated by the World Bank within the scope of human capital were examined from a socio-economic perspective, and with the idea that it may contribute to the consciousness formed in our country in terms of looking at the activities that our country carries out / will carry out with the World Bank with a skeptical eye, some of the author's hypothetical conclusions and findings from the literature on the possible hidden agendas and objectives of the World Bank and financial backers of the World Bank's Umbrella Program are shared

Keywords: *World Bank, Human Capital, Human Capital Index, Gates Foundation.*

JEL Codes: Sosyal cesaret, cesur ancak bireyin başkalarının gözünde itibarını zedeleyebilecek, örgüt içi sosyal ilişkilerine zarar verebilecek davranışlar olarak görülmektedir. Sosyalleşme ortamlarından biri de örgütler olan bireylerin sosyal cesaret davranışları, diğer bireyler ile arkadaşlıklarını tehdit etmektedir. Bu durum ise bireylerin yalnızlaşması riskini doğurmaktadır. Bu çalışma “Örgüt içerisinde gösterdikleri sosyal cesaret davranışı bireylerin yalnızlıklarını etkilemekte midir?”, “Muhtemel bir etkinin yönü nedir?” soruları üzerine ortaya çıkmış ve sosyal kimlik kuramı temelinde kurgulanmıştır. Çalışmada iş yerinde sosyal cesaret davranışlarının bireylerin yalnızlıkları üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Görgül

² The Extended English Summary is located the end of the Article

olarak tasarlanan araştırmada, nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. Veriler, anket yöntemi ile 403 çalışandan toplanmış ve SPSS 29 ile AMOS 24 aracılığıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak, iş yerinde sosyal cesaret davranışının duygusal yalnızlık üzerinde negatif ve istatistiksel bakımdan anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde iş yerinde sosyal cesaret davranışının sosyal yalnızlık üzerinde negatif ve istatistiksel bakımdan anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu iki bulgu çerçevesinde iş yerinde sosyal cesaret davranışının çalışanların yalnızlıkları üzerinde negatif ve istatistiksel bakımdan anlamlı etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında çalışanların iş yerinde sosyal cesaret davranışı algılarının “yüksek”; iş yaşamında yalnızlık ile duygusal ve sosyal yalnızlık algılarının ise “düşük” düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, araştırmanın temelindeki sosyal kimlik kuramının iddiaları ile bağdaşmaktadır. Sosyal cesarete dair literatürün oldukça sınırlı oluşu ve sosyal cesaretin öncülleri ile ardıllarına dair daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliği göz önüne alındığında, çalışmanın sağlam kuramsal temeli ile literatüre katkı sağlayacağı ve sonraki çalışmalar için tartışma zemini oluşturacağı düşünülmektedir. Araştırmanın sonuçları uygulayıcılara da yol gösterici olacaktır.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Beşeri sermaye sadece ekonomik büyümenin bir faktörü değil, aynı zamanda kendisinin veya ekonomik büyümenin yarattığı gelişmelerin de bir uzantısıdır. Beşeri sermaye teknolojik ilerleme, istihdam yaratma, yoksulluğun azaltılması, sermaye birikimi ve sürdürülebilir kalkınma için de faydalı olarak nitelendirilmektedir (Mincer, 1995). Bu nedenle, beşeri sermaye, ülkelerin gelişiminde ve kalkınmasında en önemli milli varlıklardan birisi olarak görülmekte, sürekli yatırım yapılması ve korunması gereken alanların başında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, imkânları ve vizyonları ölçüsünde beşeri sermayelerine yatırım yapma gayretinde bulunmakla birlikte, imkânsızlıklar, önceliklerin farklı olması ve karar vericilerin öngörüsüzlükleri gibi nedenlerden dolayı, bu çabalar genellikle hedeflenen düzeye erişememektedir. Günümüz dünyasında ülkelerin beşeri sermayeleri arasında da ciddi boyutlarda farklılıklar bulunmakta ve bu nedenle uluslararası bazı kuruluşlar beşeri sermayeye yapılan yatırımların artırılması ve sürdürülebilir kılınması için inisiyatif olarak dünya ölçeğinde etkili olabilecek girişimler başlatmaktadır.

Dünya Bankası tarafından başlatılan Beşeri Sermaye Projesi, dünya çapında beşeri sermaye gelişimini ilerletmeyi amaçlayan bir girişimdir. Proje, ulusların gelecekteki refahı için insana yatırım yapmanın önemine dikkat çekmek amacıyla 2017 yılında

başlatılmıştır. Beşeri Sermaye Projesi, bireylerin sağlık ve eğitiminin bir ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında kritik faktörler olduğu argümanını savunmaktadır. Proje, çocukların hayatta kalma oranları, okullaşma oranları, yetişkinlerin sağlık ve eğitim düzeyleri gibi göstergelere bakarak ülkelerin beşeri sermaye oluşturma konusundaki ilerlemelerini ölçmeyi ve izlemeyi hedeflemektedir (World Bank 2023a; World Bank 2023b). Söz konusu projenin, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konulan sürdürülebilir kalkınma hedeflerine (“Sustainable Development Goals”) ulaşma yolunda ilerlemeyi hızlandırmak amacıyla Dünya Bankası’nca hayata geçirildiği hususu da Hunter ve Shaffer (2022) tarafından belirtilmektedir.

Dünya Bankası, ülkelerin beşeri sermaye seviyelerinin belirlenebilmesi ve beşeri sermaye kapsamında yapılan yatırımların geri dönüşünün ölçülebilmesi amacıyla Beşeri Sermaye Endeksini geliştirerek ülkelerin durumlarını değerlendirmeleri için somut bir gösterge oluşturmuştur. Bahse konu endeks; bir ülkedeki beşeri sermaye potansiyelini değerlendirmek ve ölçmek için ortaya konmuş bir metrik olarak düşünülebilecek, ayrıca bireylerin yaşamları boyunca biriktirebilecekleri bilgi, beceri ve sağlık faktörlerine odaklanarak beşeri sermayesinin özellikle de sağlık ve eğitim bileşenlerinin anlamlı bir resmini sağlamayı amaçladığı söylenebilecektir. Muhtelif faktörlerin bir araya gelmesiyle üretilen endeks sayesinde ülkelerin belirli ölçülerde tespit ve planlama yapma olanağına kavuşacağını ve endeksin belirlenmesindeki en önemli hususun, kullanılan verilerin doğruluğu ve güncelliği olduğunu belirtmek hatalı olmayacaktır.

Dünya Bankası, Bill ve Melinda Gates Vakfı ile Kanada Hükümeti’nin finansal desteğini alarak 2019 yılı sonlarında Beşeri Sermaye Şemsiye Programı’nı hayata geçirmiştir. Gates Vakfı ve Kanada Hükümeti münferit olarak veya birlikte çeşitli ülkelerin beşeri sermayelerinin gelişimi için fon sağlamışlardır (World Bank, 2023c). Şemsiye programı, belirlenen ülkelere yenilikçi çözümler geliştirmeleri ve eyleme geçmeleri için, beşeri sermayesiyle ilgili ülke düzeyindeki zorlukları ele almaları için fırsatlar sunmayı amaçlamaktadır. Şemsiye programı henüz yeni başladığından, uygulandıkları ülkelerdeki beşeri sermaye üzerindeki etkilerine ait sonuçlara ilişkin net bilgiler bulunmamaktadır.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, Dünya Bankası Beşeri Sermaye Şemsiye Programı’nın ne olduğundan, kapsamından ve hedeflerinden genel olarak bahsedilmekte, söz konusu türden programlara bütüncül bir yaklaşımla olumsuz bakış açısıyla incelenmediği gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, Dünya Bankası önderliğinde başlatılan beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik çalışmalara Şemsiye Programı çerçevesinde finansal destek verenlere ve Dünya Bankası’na yönelik şüpheli bir yaklaşım sergilenerek ve şeytanın avukatlığı da yapılarak, “hayırsever” bu tür finansal destekçilerin ve Dünya Bankası’nın arka planda gizli ne tür ajandalarının olabileceği, Beşeri Sermaye Şemsiye Programı’nın bir Truva atına dönüştürülme ihtimali ve bunun olası sonuçları üzerine çıkarımlar yapılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada sergilenen ve özgün olduğu düşünülen yaklaşım tarzı ile

derlenen bilgilerin ve yapılan çıkarımların, ilgili literatüre ve konuyla ilgili ülkemizde birikmekte olan bilince katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın amacına yönelik gerekli altyapının oluşturulabilmesi ve anlaşılabilirlik bakımından; beşeri sermaye ve Dünya Bankası'nın beşeri sermaye proje ve programlarına ilişkin bilgiler izleyen bölümlerde sunulacak ve nihayetinde Dünya Bankası ile hayırsever finansal destekçilerin muhtemel gizli niyetlerine ve hedeflerine yönelik bazı tespitler ve çıkarımlar paylaşılacaktır.

2. YÖNTEM

Gerçekleştirilen çalışmada, Dünya Bankası Beşeri Sermaye Şemsiye Programı kapsamında, finansal destekçilerin (Bill ve Melinda Gates Vakfı ile Kanada Hükümeti'nin) ve Dünya Bankası'nın belirtilen amaçlarının dışında nasıl bir gizli ajandalarının olabileceğine dair şüpheli bir yaklaşıma dayalı şeytanın avukatlığı yöntemi benimsenerek çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu kapsamda, beşeri sermayenin ne anlam ifade ettiği, beşeri sermaye konusunda Dünya Bankası'nın başlattığı proje ve programların içeriği, tespit ve değerlendirme yapılması bakımından beşeri sermayenin ölçülebilirliğinin nasıl yapıldığı, ölçülebilirlik kapsamında oluşturulan beşeri sermaye endeksinin üretilme yöntemi, yapılan varsayımlar ve kabuller göz önüne alındığında beşeri sermaye endeksinin güvenilirliği incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, elde edilen verilerin ve nüfuz edilen alanların amacın dışında nasıl kullanılabileceğine, deklare edilen amaç dışında kullanımların olumsuz sonuçlarının neler olabileceğine yönelik tespitlerde bulunulmuştur.

Popüler bir terim olan “Human Capital”, ulusal literatürümüzde “Beşeri Sermaye” veya “İnsan Sermayesi” olarak kullanılmaktadır. Oxford sözlüğüne göre; beşeri sermaye, bir kişinin veya bir grup insanın becerileri, bilgisi ve deneyimi olarak tanımlanmakta ve bir kuruluşun veya ülkenin yararlanabileceği değerli bir varlık olarak görülmektedir, ayrıca, eğitim sistemi becerilerin ve insan sermayesinin geliştirilmesinde merkezi bir öneme sahiptir, bir ülkenin sahip olduğu en büyük kaynak vatandaşlarının yaratıcılığıdır ve ekonomistler bu kaynağı beşeri sermaye olarak adlandırmaktadır.

Sweetland (1996)'a göre, beşeri sermaye kavramının temelleri ekonomist Adam Smith'in 1776 yılında yayınladığı bir çalışma ile atılmıştır. Ekonomide “beşeri sermaye” teriminin ilk resmi kullanımının ise muhtemelen 1897'de Irving Fisher tarafından yapıldığı hususu Goldin (2016)'in çalışmasında yer almaktadır. Khaykin, Lapinskas ve Kochergina (2020); beşeri sermaye kavramının oluşumunun temellerinin, klasik iktisat teorisinin kurucuları William Petty, Adam Smith ve David Ricardo'nun eserlerinde atıldığını, ülkenin zenginliğinin ve nüfusunun artmasında işgücünün, insan yeteneklerinin ve eğitimin önemine ilişkin fikirleri bilim ile ilk tanıştıranların anılan teorisyenler olduğunu belirtmektedir.

Beşeri sermaye teorisinin, Mincer (1958), Schultz (1961) ve Becker (1962)'in 20. yüzyılın ortalarındaki çalışmaları ile popülerlik kazanmaya başladığı, anılan kişilerin kişisel gelire (“personal income”) ilişkin son derece basit bir açıklama önerdikleri, buradaki fikrin, bireylerin kendilerini daha üretken kılacak beceriler (beşeri sermaye) kazanabilmeleri olduğu ve bu artan üretkenliğin daha sonra daha fazla gelire yol açtığı hususu ise Fix (2018) tarafından yapılan çalışmada belirtilmektedir.

Easterlin (1981), tüm dünyanın gelişmemiş olmasının önemli bir nedeninin, ülkeler arasında mevcut olan beşeri sermaye farklılıklarından kaynaklandığını iddia ederek, üretkenliği artıran ve sanayi devrimini yayan yeni teknolojilerin benimsenmesinin beceri ve bilgi gerektirdiğini, bu olguların gelişmekte olan ülkelerde yeterli düzeyde var olmadığını ve bu yetersizliğin temelinde eğitiminin yer aldığını belirtmektedir. Beşeri sermayenin, insanların toplumun üretken bireyleri olarak potansiyellerini ortaya çıkarmalarını sağlayan, yaşam boyu yatırım yaptıkları ve biriktirdikleri bilgi, beceri ve sağlıktan oluştuğu, beslenme, sağlık hizmetleri, kaliteli eğitim, iş ve beceriler yoluyla insanlara yatırım yapmanın, beşeri sermayenin geliştirilmesine yardımcı olacağı ve bunun, aşırı yoksulluğu sona erdirmenin ve daha kapsayıcı toplumlara kavuşmanın kilit noktası olacağı hususları yapılan analizlerde belirtilmektedir (World Bank, 2023a).

Beşeri sermayenin, fiziki sermayeye ek olarak, ekonomilerin büyümesine sağladığı çok önemli katkılar nedeniyle, Beşeri Sermaye Projesi (BSP), insanlara daha fazla ve daha kaliteli yatırım yapılmasını hızlandırmaya yönelik küresel bir girişim olarak Dünya Bankası tarafından 2017 yılında başlatılmıştır (World Bank, 2023b). Bu kapsamda Dünya Bankası öncülüğünde, beşeri sermayeye önem veren ülkeleri birbiri ile bağlamak ve uzmanlığı en çok ihtiyaç duyulan noktaya kanalize etmek için bir Beşeri Sermaye Projesi ülke ağı oluşturularak, genellikle Maliye, Ekonomi veya Planlama Bakanlıklarında (veya bazen ilgili sektörel bakanlıklarında) bulunan kilit noktalarının, bilgi ve geri bildirim alışverişinde bulunmak için iletişim kurmalarına olanak sağlanmıştır (World Bank, 2023a).

Beşeri sermayeye yapılan yatırımların faydalarının somutlaşması genellikle zaman aldığından ve seçmenler tarafından her zaman tam algılanmadığından, siyasetçiler veya karar vericiler beşeri sermaye oluşumunu destekleyecek programlara yeterince öncelik vermemektedirler. Dünya Bankası yukarıda belirtilen projeyi başlatarak, beşeri sermayeye yatırım yapılmasının önünün açılmasını sağlamaya çalışmış ve beşeri sermayeye yapılan yatırımların sonucunun ölçülmesi ve somutlaştırılması için Beşeri Sermaye Endeksi'ni (BSE) geliştirmiştir. BSE, özünde, bugün doğan bir çocuğun 18 yaşına kadar elde etmeyi bekleyebileceği beşeri sermayesini ölçmektedir (Kraay, 2018).

Beşeri sermayeye atfedilen yüksek önem nedeniyle, BSP ile uyumlu olacak şekilde ayrıca Beşeri Sermaye Şemsiye Programı (BSSP) adı altında yeni bir girişim başlatılarak, ülkelerin “hükümetin tamamı” yaklaşımıyla yaşam döngüsü boyunca beşeri sermayesini inşa eden, koruyan ve kullanan kanıta dayalı çok sektörlü girişimler tasarlamasına ve uygulamasına yardımcı olunması hedeflenmiştir. Bill ve

Melinda Gates Vakfı ile Kanada Hükümeti tarafından finansal olarak desteklenen bu girişim, veri ve ölçüm, teknik yardım ve analitik çalışmalar yoluyla hükümet politikaları ve Dünya Bankası tarafından finanse edilen operasyonlar hakkında bilgilendirme yapmaktadır (World Bank, 2023c). Dünya Bankası, bir ülkedeki beşeri sermaye çabalarının geliştirilmesine devam edilmesi için BSP ağına dâhil olunmasına teşvik etmekte ve belirli şartları sağlayan ülkelerin şemsiye programdan istifade etmesini önermektedir.

Dünya Bankası beşeri sermaye proje ve programlarıyla ilgili olarak, muhtemelen görece yeni başlatılmış olmaları nedeniyle, Dünya Bankası web sitesi haricinde, ilgili literatürde çok fazla yayına/veriye rastlanılmamıştır. İzleyen bölümlerde Dünya Bankası'nın beşeri sermaye proje ve programları ile ilgili daha detaylı bilgi verilecek olup, söz konusu proje ve programlar farklı bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

2.1. Dünya Bankası Beşeri Sermaye Projesi

Bir ülkenin ekonomisindeki en önemli faktörlerden birisi olan beşeri sermayeye yapılan yatırımların artması beklenirken, beklentilerin altında da kalması söz konusu olabilmektedir. Örneğin, ülkeler vatandaşlarının becerilerine, sağlığına ve dayanıklılığına yatırımın geri dönüşü uzun zaman alacağından, yeterince yatırım yapmayabilmektedirler. Buna karşılık, fiziksel sermayeye yapılan yatırımlar (köprüler, yollar gibi), insan sermayesine yapılan yatırımlardan farklı olarak, genellikle daha hızlı maddi getiriler (örneğin geçiş ücretleri) sağladıklarından daha hızlı bir şekilde hayata geçirilebilmektedir. Bu argümanlar, artan borçlanma maliyetleri karşısında ülkelerin insani kalkınma müdahaleleri için daha az borçlanacağı ihtimalini de gündeme getirmektedir. Beşeri sermayeye ülkelere yeterince yatırım yapılmaması sebebiyle ve ülkeler arasındaki beşeri sermaye açısından farklılıkların kapatılması amacıyla, Dünya Bankası, Beşeri Sermaye Projesi (BSP)'ni başlatarak ülkelere, beşeri sermayelerindeki ilerlemeyi hızlandırmaları çağrısında bulunmuştur (Gatti ve Mohpal, 2019).

Dünya Bankası; beşeri sermayenin, küresel kalkınma stratejisinin merkezinde yer aldığını, insanları korumanın ve onlara yatırım yapmanın, 2030 yılına kadar aşırı yoksulluğu sona erdirmeye ve tüm ülkelerde paylaşılan refahı artırma hedeflerine ulaşmak için çalışılan üç ana yoldan biri olduğunu ve bunun gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir, kapsayıcı büyümeyi teşvik etme ve hızlı iyileştirme sağlama çabalarıyla yakından bağlantılı olduğunu, bu çerçevede, Dünya Bankası Uluslararası Kalkınma Birliği IDA (“International Development Association”)’nın dünyanın en yoksul ülkelerine yönelik fonunun belirtilen amaçlar doğrultusunda kullanıldığını ifade etmektedir (World Bank, 2023a).

Dünya Bankası BSP ekibiyle yapılan bir görüşmede; bankanın beşeri kalkınma sonuçlarının, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması üzerinde doğrudan etkisi olduğuna dair çok güçlü kanıtlara sahip olması nedeniyle BSP'nin ortaya çıktığı, sezgisel olarak tüm çocukların sağlıklı ve iyi eğitilmiş olması gerektiğinin bilindiği, ancak şimdi bunun ülkelerin bir bütün olarak kalkınması için gerçekten önemli olduğunun anlaşıldığı, bu nedenle, ülkelerin büyümeyle doğrudan bağlantılı

olan bu önemli sağlık ve eğitim çıktılarında nasıl ilerleme kaydettiklerini görmelerine yardımcı olmaya çalıştıkları, yardıma ihtiyacı olan ülkeler için çevik (“agile”) çalışma usulünü benimsedikleri hususları önemle vurgulanmıştır (Dhanani, 2020).

Kasım 2023 itibarıyla, ülkemizin de içinde bulunduğu, çoğunluğu, Afrika, Asya ve Güney Amerika’da bulunan 92 ülkenin BSP’ye dâhil olduğu bilinmektedir. BSP’de; ABD, Kanada, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya, Norveç, İsveç, Finlandiya, İsrail, Meksika, Arjantin, Venezuela ve Azerbaycan gibi ülkelerin yer almadığı görülmektedir (World Bank, 2023b). Rusya Federasyonu, Meksika, Arjantin, Venezuela, Azerbaycan gibi beşeri sermayeye yatırım yapılmasına ihtiyaçları olan ülkelerin projeye dâhil olmamaları dikkat çekici ve incelenmeye muhtaç bir konu olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Beşeri Sermaye Endeksi

BSP’nin en önemli bileşenlerinden ve yapı taşlarından birisi Beşeri Sermaye Endeksi (BSE) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkedeki beşeri sermaye gelişiminin genel seviyesini ölçmek için kullanılan BSE’de; ortalama yaşam beklentisi, okullaşma yılı ve öğrenim kalitesi gibi faktörler dikkate alınmakta ve BSE ülkelerin sağlık ve eğitime ne derecede iyi yatırım yaptıklarını değerlendirmek için kullanılmaktadır. Anlaşıldığı üzere, Dünya Bankası’nın söz konusu projesinin doğru ve tutarlı sonuçlar üretebilmesi için BSE tespiti yüksek derecede önem kazanmaktadır.

BSE birçok açıdan tasarım bakımından kalkınma göstergelerine dayanan diğer kıyaslama sistemlerine benzemekle birlikte, BSE örneğinde, hesaplama gelecek zaman dilimleri boyunca gerçekleşmektedir. BSE ekonomik faaliyetler için "hayali gelecekler" üretmekte ve hesaplanamayan belirsizlikleri, Dünya Bankası'nın kendi "algoritmik konfigürasyonları" aracılığıyla ölçülebilir risklere dönüştürmektedir. Nüfusun geleceğinin ölçümü ve kazanç tahminleri, günümüzde beşeri sermaye yatırımları için gerekçe olarak gösterilmektedir. BSE, sosyal yaşamın boyutlarına yönelik ölçümleri bir araya getiren “çocuğun hayatta kalması”, “öğrenime göre ayarlanmış beklenen okul yılı” ve “sağlık” başlıklarıyla özetlenebilecek üç temel bileşenden oluşturulmuştur (Hunter ve Shaffer, 2022).

BSE’yi oluşturan 3 temel bileşenle ilgili detaylar, özellikle de toplanan/işlenen veriler bağlamında aşağıda verilmektedir (Kraay, 2018):

Çocuğun hayatta kalması: Endeksin bu bileşeni, bugün doğan tüm çocukların, örgün eğitim yoluyla beşeri sermaye birikimi sürecinin başladığı yaşa kadar hayatta kalamayacağını yansıtmaktadır. BM çocuk ölümleri tahminlerinden alınan 5 yaş altı ölüm oranları kullanılarak ölçülmekte ve 5 yaşına kadar hayatta kalma, 5 yaş altı ölüm oranının tamamlayıcısı durumunda olmaktadır. 5 yaş altı ölüm oranlarına ilişkin veriler 198 ülke için mevcut olup, çocuk ölüm hızlarında ülkeler arasındaki farklılıkların çoğu, yaşamın ilk yılındaki ölüm oranlarındaki farklılıkları yansıtmaktadır.

Öğrenime göre ayarlanmış beklenen okul yılı: Endeksin bu bileşeni eğitimin niceliği ve niteliğine ilişkin bilgileri birleştirmektedir. Eğitimin miktarı (niceliği), mevcut kayıt oranları göz önüne alındığında, bir çocuğun 18 yaşına kadar gitmeyi bekleyebileceği okul yılı sayısı olarak ölçülmekte ve 4 ile 17 yaş arasındaki yaşa özel kayıt oranlarının toplamı olarak hesaplanmaktadır. Yaşa özel kayıt oranları, farklı düzeylerdeki okula kayıt oranları kullanılarak yaklaşık olarak hesaplanmaktadır. Bu ölçümü oluşturmak için gereken veriler, 194 ülke için mevcuttur. Eğitimin kalitesi (niteliği), Dünya Bankası'nın başlıca uluslararası öğrenci başarı testi programlarından elde edilen test puanlarını uyumlaştırmaya yönelik yeni çalışmalarını yansıtmakta ve gerekli veri tabanı 160'tan fazla ülkeyi kapsamaktadır. Bunlar, 2018 Dünya Kalkınma Raporu'nda önerilen dönüşüm metriği kullanılarak, beklenen öğrenime göre ayarlanmış okul yıllarının bir ölçüsü olarak birleştirilmektedir.

Sağlık: Eğitim başarısının standart bir ölçütü olarak okul süresine benzeyen, geniş çapta kabul görmüş, doğrudan ölçülebilen ve yaygın olarak kullanılabilen tek bir sağlık ölçütü bulunmadığından, endeksin bu bileşenini hesaplamak için genel sağlık ortamına ilişkin iki temsili değer kullanılmaktadır: (i) 15 yaşındakilerin 60 yaşına kadar hayatta kalan kısmı olarak tanımlanan yetişkinlerin hayatta kalma oranları ve (ii) 5 yaşın altındaki çocuklarda gelişmemişlik (bodurluk) oranı. Yetişkin hayatta kalma oranları 197 ülke için BM Nüfus Bölümü tarafından hesaplanmaktadır. BSE bağlamında bu değerler, mevcut koşulların gelecekte de geçerli olması halinde, bugün doğan bir çocuğun bir yetişkin olarak deneyimleyeceği ölümcül olmayan sağlık sonuçları aralığının bir temsilcisi olarak kullanılmaktadır. Gelişim eksikliğinin yaygınlığına ilişkin veriler UNICEF-DSÖ-Dünya Bankası ortak yetersiz beslenme tahminlerinde yer almaktadır.

BSE bileşenleri, öncelikle üretkenliğe sağlanan katkılara dönüştürülerek tek bir endekste birleştirilmekte, üretkenliğe yapılan bu katkıların çarpılması genel BSE değerini üretmektedir. Söz konusu katkılar Dünya Bankası tarafından belirlenmiş formüller ile sayısal değerlere dönüştürülmektedir. Örneğin,

$$\text{Hayatta kalma bileşeni: } 1-(5 \text{ yaş altı ölüm oranı}[\%]) \quad (1)$$

olarak hesaplanmaktadır. Söz konusu bileşenler, bazı varsayımlara dayalı belirli formüllere göre hesaplandığından, alt, üst ve ortalama değerler verilerek yayınlanmaktadır. BSE, bileşenlerde özetlenen eğitim ve sağlık riskleri değerlendirildiğinde, bugün doğan çocukların geleceğin işgücünün üyeleri olarak ne kadar üretken olacağını özetlemektedir (World Bank, 2018). Daha anlaşılır olması bakımından, bir ülkenin BSE değerinin 0.5 olması, bu ülkedeki mevcut eğitim ve sağlık koşulları devam etmesi halinde, bugün doğan bir çocuğun, tam eğitim ve tam sağlık ölçütüne kıyasla, olabileceğinin yalnızca yarısı kadar üretken olacağı anlamına gelmektedir. Aşağıdaki tabloda örnek olması bakımından bazı ülkelerin 2020 yılı BSE değerleri, hesaplamalarda kullanılan parametreler ile birlikte paylaşılmıştır.

Tablo 1'de, Türkiye ile birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkeler (ABD, İngiltere, Çin, Rusya) en iyi BSE skoruna sahip ilk 5 ülke (Singapur, Hong Kong,

Japonya, Kore, Kanada) ile en kötü BSE skoruna sahip Orta Afrika Cumhuriyeti karşılaştırma yapılması bakımından listelenmiştir. Türkiye BSE bakımından, 2020 yılı verilerine göre 48. sırada yer almakta olup, Tablo'daki veriler baz alındığında ülkemizin eğitim konusunda daha fazla gelişme sağlaması gerektiği sonucu çıkarılabilecektir.

Tablo 1. Örnek BSE Tablosu

Ülke	5 yaşına kadar hayatta kalma olasılığı	Beklenen okul süresi	Harmenize test skorları	Öğrenme ye göre düzeltilmiş iş okul yılları	Bodur olma yan 5 yaş altı çocukların oranı	Yetişkin hayatta kalma oranı	BSE 2020 Alt Sınır	BSE 2020	BSE 2020 Üst Sınır
Orta Afrika Cum.	0,88	4,6	369	2,7	0,59	0,59	0,26	0,29	0,32
Türkiye	0,99	12,1	478	9,2	0,94	0,91	0,64	0,65	0,66
Çin	0,99	13,1	441	9,3	0,92	0,92	0,64	0,65	0,67
Rusya	0,99	13,7	498	10,9	-	0,80	0,67	0,68	0,69
ABD	0,99	12,9	512	10,6	-	0,89	0,69	0,70	0,71
İngiltere	1,00	13,9	520	11,5	-	0,92	0,76	0,77	0,78
Kanada	1,00	13,7	534	11,7	-	0,94	0,79	0,80	0,81
Kore	1,00	13,6	537	11,7	-	0,94	0,79	0,80	0,81
Japonya	1,00	13,6	538	11,7	-	0,95	0,80	0,80	0,81
Hong Kong	0,99	13,5	549	11,9	-	0,95	0,80	0,81	0,82
Singapur	1,00	13,9	575	12,8	-	0,95	0,87	0,88	0,89

Kaynak: WorldBank, 2020

2.3. Dünya Bankası Beşeri Sermaye Şemsiye Programı

Dünya Bankası BSP kapsamında, Bill ve Melinda Gates Vakfı ile Kanada Hükümeti'nin finansal desteği sayesinde ihtiyacı yüksek ülkelerin beşeri sermayelerinin geliştirilmesine öncelik vermek üzere Beşeri Sermaye Şemsiye Programı (BSŞP)'ni başlatmıştır. Resmi olarak 28 Kasım 2019'da başlayan BSŞP'nin 31 Aralık 2024'te tamamlanması ve Bangladeş, Burkina Faso, Etiyopya, Kenya, Nijerya, Pakistan, Benin, Kamerun, Çad, Fildişi Sahili, Gambia, Gine, Mali, Moritanya, Nijer, Kongo Cumhuriyeti, Senegal ve Togo'nun desteklenmesi planlanmıştır (Strokova vd., 2022).

Programa, 2022 yılı sonu itibarıyla, Bill ve Melinda Gates Vakfı tarafından 7,1 milyon ABD Doları, Kanada Hükümeti'nce 15,8 milyon ABD Doları olmak üzere toplamda 22,9 milyon ABD Doları destek sağlandığı ve yukarıda adı geçen ülkelerde beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik eğitim ve sağlık alanında muhtelif faaliyetlerde kullanılmaya başlandığı Dünya Bankası tarafından ifade edilmektedir (Strokova vd., 2021; Strokova vd., 2022).

Dünya Bankası'nın, BSŞP çerçevesinde hali hazırda 19 operasyon yürüttüğü, Dünya Bankası finansman miktarının 4,6 milyar ABD Doları olduğu, beşeri sermaye gelişime yönelik 18 program bulunduğu, BSE veri ve bilgi birikimini geliştirmek

üzere 8 yeni araç ve metodolojik yaklaşım geliştirildiği belirtilmektedir. Örneğin, şemsiye programından sağlanan kaynakların, Kenya'da, erken çocukluk gelişimi programları için bir yatırım ortamı oluşturmak üzere hükümet harcamalarını derleyen bir metodoloji geliştirilmesine yardımcı olduğu; Etiyopya'da, çocukların gelişmemişliği ile mücadele için federal, bölgesel ve yerel düzeylerde stratejileri ve politika çerçevelerini standartlaştırarak ve uyumlu hale getirerek ulusal planlama kılavuzlarının revize edilmesine katkı sağladığı raporlanmıştır (World Bank, 2023c).

BSŞP, BSP çerçevesinde Dünya Bankası tarafından başlatılmış bir program olup, BSP şemsiyesi altında yürütülmektedir. Bu program kapsamında, BSE önemli bir belirleyici ve yönlendirici faktör olarak karşımıza çıkmakta olup, BSŞP için seçilen ülkelerin BSE değerleri ve sıralamaları gözetilerek seçildiği değerlendirilmektedir. BSŞP'nin 31 Aralık 2024 olarak hedeflenen sonlanma tarihinde, BSE bileşenlerindeki olası iyileştirmeler göz önüne alınarak yeni BSE değerleri üzerinden programın değerlendirilmesinin yapılacağı, buradan edinilen deneyimlerin ve çıkarılan derslerin diğer ülke uygulamaları için yol gösterici ve ufuk açıcı olacağı konuyla ilgili yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.

3. BULGULAR

Bu çalışmada, Dünya Bankası'nın beşeri sermaye konusunda uygulamaya başladığı proje ve programlar sosyo-ekonomik bakış açısı da gözetilerek incelenmiştir. Dünya Bankası'nın deklare edilen misyonu göz önüne alındığında ve iyi niyetle bakıldığında, bahse konu faaliyetlerin ülkelerin iyiliği için yapıldığı noktasında, hemen hemen herkesin mutabık kalacağı düşünülebilecektir. Bununla birlikte, Dünya Bankası'nın sahip olduğu güç, etki alanı ve büyük veri miktarı/çeşitliliği göz önüne alındığında; Dünya Bankası faaliyetlerinin görüldüğü kadar masum sonuçlar üretmeyebileceği, Dünya Bankası'nın uhdesindeki veya istemi dışındaki faaliyetlerden üye ülkeler aleyhine sonuçlar ortaya çıkabileceği hususunun ülkelerin ulusal güvenlikleri bağlamında göz önüne alınması gerektiği değerlendirilmektedir. Burada, ülkemizin Dünya Bankası ile yürüttüğü/yürüteceği faaliyetlere farklı bir pencereden bakılması noktasında ülkemizde oluşmuş bilince katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, izleyen kısımlarda literatürden tespit edilen bilgiler ve yazar tarafından şüpheli bakış açısına dayalı olarak yapılan çıkarımlar paylaşılacaktır.

Bretton Wood Project (2019) tarafından yayınlanan çalışmada; Dünya Bankası'nın kendisini kalkınma ve makroekonomik konularda bilgi ve uzmanlık timsali olarak gösterme çabasına rağmen, yoğun akademik, BM ve sivil toplum eleştirilerine konu olduğu ve olmaya devam ettiği; akademik literatürün, Dünya Bankası'nın ilke ve politikalarının teorik ve kanıt temellerinin sağlamlığını sorguladığı, çok sayıda belgenin, Dünya Bankası'nın politika ve programlarından olumsuz etkilenen milyonlarca insanın deneyimlerine tanıklık ettiği; Banka politikalarının deklare edilen hedeflerine ulaşmada başarısız olduğu ve bunun yerine yoksullaşma pahasına elitlere ve özel sektör çıkarlarına fayda sağlayan bir ekonomik düzeni desteklediği belirtilmekte ve yukarıda belirtilen tüm eleştirilerin, IMF için de geçerli olduğu ifade edilmektedir.

Dünya Bankası'nın Nijerya'da uyguladığı projeler de baz alınarak yapılan bir değerlendirme çalışmasında; Dünya Bankası'nın, yalnızca kendisinin ve bağışçı hükümetlerin çıkarlarına hizmet eden devasa altyapı projelerini desteklemekten vazgeçmesi ve paydaşların kalkınma sürecine katılımı ve istişaresi konusunu ciddiyetle ele alması gerektiği, Dünya Bankası'nın kredi almanın bir koşulu olarak borç alan ülkelerin Yapısal Uyum Programları reformlarını uygulamaları konusunda ısrar ettiği, ekonomik canlanmayı amaçladığı belirtilen söz konusu programların uygulandığı ülkelerin çoğunda daha yüksek düzeyde yoksulluk, kitlesel işsizlik ve artan dış borç seviyeleri yaşandığı hususları belirtilmektedir (Herbert ve Odeniyi, 2021).

Hunter ve Shaffer (2022) çalışmalarında; kamuya açık Dünya Bankası materyallerinin incelenmesinden elde edilen bilgilerden yola çıkılarak, Dünya Bankası'nın, kalkınma finansmanı ve yönetimdeki kendi kurumsal dışlanmasına, BSP ve BSE aracılığıyla, yeni bir aracılık stratejisi ile karşılık verdiğini; Dünya Bankası liderlerinin, Dünya Bankası'nın, kendi kendini geliştirmek için piyasalara yapılan makul yatırımlar yoluyla biriktirilecek bir varlık olan insan sermayesi hakkında bilgi yarattığını ve araçsallaştırdığı bir yönetim sistemi izlediğini; Dünya Bankası'nın, BSE aracılığıyla, iç politika süreçlerini şekillendirme umuduyla, yeni alanları ve gelecekteki üretkenliğe ilişkin sayısal tahminleri kapsayacak şekilde küresel kıyaslama uygulamalarını genişlettiğini; Dünya Bankası liderlerinin, yatırımcılara ve siyasi liderlere risk sinyali vermek için BSE puanlarını kullanmayı ve politika reformunu teşvik edecek siyasi şokları tetikleme önerdiğini ve en önemli nokta olarak tüm bu çabaların, kendi kredi verme etkisi azaldıkça Dünya Bankası'nın epistemik otoritesini ve finansman nüfuzunu yeniden savunmayı amaçladığını iddia etmektedir.

Horton (2013) tarafından "Bill Gates Bir Truva Atı mıdır?" başlığıyla yayımlanan çalışmada; zenginlerin yardımseverlik yaparak sadece onurlarını değil, güçlerini de tesis etmiş oldukları, zenginlerin hayırseverlik yoluyla toplumların isteklerini ve yoksulların hedeflerini şekillendirdikleri, yoksullara, toplumun gidişatı için neyin iyi ve uygun olduğu konusunda özerk kararlar vermeleri için güvenilirmediği, güçlülerin cömertliğinden faydalanabilmek için zayıfların itaat ve kulluk pozisyonu almaları gerektiği, minnettar kitlelerin takip etmeleri kaydıyla üstün akılların sevgiyle önderlik edeceği, ancak bu düşünce tarzının burada bitmediği, zenginlerin aslında yoksulları ezmeyi ve sömürmeyi amaçlayan bir tür hayırseverliğe giriştikleri, pek çok örnek için doğru olan bu durumun, ancak şu anda en bariz şekilde bazı dış yardım bağışlarında görüldüğü belirtilmektedir.

2000 yılında kurulan Bill ve Melinda Gates Vakfı'nın, küresel hayırseverliğin meşruiyet sorununu gün ışığına çıkardığını; bahsedilen meşruiyet sorununun ilk yönünün, küresel yönetişimde meşruluğun varlığını veya yokluğunu değerlendirmede kullanılan kriterlerle ilgili olduğunu; ikincisinin, meşruiyet analizinin, özel servetten edinilen meşruiyet temelini nasıl anladığımızı nasıl tam olarak açıklamadığını; küresel sağlık politikaları alanında önemli bir otoriteye sahip olan ve çağdaş küresel yönetişimde giderek artan bir etkiye sahip olan Bill ve Melinda Gates Vakfı'nın

meşruiyeti analiz edildiğinde bir boşluğun olduğunun düşünüldüğünü; hayırseverliğin; küresel yönetim için yeni bir durum olmadığını, uluslararası örgütler kurma, ilk uluslararası refah programlarından bazılarını geliştirme ve ABD'nin dünyadaki hegemonyasının bir aracı olarak hareket etme konusunda uzun bir geçmişe sahip olduğunu ve tüm bu söylenenler ışığında Gates Vakfı'nın faaliyetlerine şüpheyle bakılması gerektiğini, Sophie Harman (2016) yaptığı çalışmasında vurgulamaktadır.

Bazı milyarderler kendilerine bir ada satın almakla yetinirken, Bill Gates'in en büyük bağışçılarından biri olarak Cenevre'de BM'nin Dünya Sağlık Örgütü'nde (DSÖ) çok etkin bir pozisyona geçtiği, Gates'in sadece DSÖ'de değil, G20'de de bir devlet başkanı gibi muamele gördüğü, öte yandan Gates'in etkisinin STK'ları, akademisyenleri ve sağlık sektöründeki bazı kişileri endişelendirdiği, Gates Vakfı'nın parasının büyük şirketlere yapılan yatırımlardan gelmesi nedeniyle, DSÖ'nün standartları belirleme ve sağlık politikalarını şekillendirme rolünü zayıflatmak için şirket çıkarları için bir Truva atı görevi görebileceğinden korkulduğu, ayrıca BM'nin Gates'in parasına çok fazla bel bağladığından ve girişimcinin bir gün fikrini değiştirip bu kurumu başka bir yere taşıyabileceğinden endişe duyulduğu hususları Huet ve Paun (2017) tarafından yapılan çalışmada belirtilmektedir.

SAFCEI (South African Faith Communities' Environment Institute) tarafından Gates Vakfı'na gönderilen bir mektupta; Gates Vakfı'na gıda erişimi zorluğunun üstesinden gelme konusundaki istekliliği ve kıtadaki hükümetlere sağladığı insani ve altyapı yardımları nedeniyle minnettar olduğu belirtilmekle birlikte, Gates Vakfı'nın yoğun endüstriyel ölçekli tarımın yaygınlaştırılmasına verdiği desteğin insani kriz başta olmak üzere birçok sorunu derinleştirdiğine dair ciddi endişeler taşındığı vurgulanmaktadır. Gates Vakfı'nın sağladığı yardımlar vasıtasıyla kullanımını dayattığı endüstriyel tarımın; doğal toprak verimliliğini, su kaynaklarını, zengin biyolojik çeşitliliği ve genetik sermayeyi tüketip yok edeceği, insanları topraksız bırakacağı, çiftçiler üzerinde, ticari yüksek verimli veya genetiği değiştirilmiş tohumlara dayalı sadece bir veya birkaç ürün yetiştirmeleri için baskı oluşturacağı hususları bahse konu mektupta yer alan önemli diğer hususlardandır (SAFCEI, 2020).

6 Temmuz 2020 tarihinde Başkan Donald Trump Kongre'ye ve BM'ye ABD'nin Dünya Sağlık Örgütü'nden (DSÖ) çekildiğini bildirmesi sonrasında, DSÖ yüzyılı aşkın bir süredir yaşanan en kötü küresel sağlık krizi, COVID-19 sırasında en önemli finansman kaynağını kaybetmiş, sonrasında ise bu rolü, özel bir kuruluş olan Bill ve Melinda Gates Vakfı üstlenmiştir. Kuruluşundan bu yana Gates Vakfı, küresel sağlık alanında olduğu kadar daha geniş küresel kalkınma gündeminde de önemli bir oyuncu haline gelmiştir. Gates Vakfı'nın; kalkınma çalışmaları ve uluslararası politika alanında çalışan akademisyenler arasında eleştirel bir literatür oluşturduğu, küresel sağlık politikasını belirlemede meşruiyet eksikliği ve acımasız kapitalizmle bağlantısı nedeniyle halk sağlığının daha sıradan unsurları yerine yüksek teknoloji sağlık müdahalelerini tercih etmesi noktasında eleştirildiği; Gates Vakfı'nda somutlaşan ulus ötesi hayırseverliğinin bir tahakküm kaynağı olduğu ve bunun ciddi bir sorun yarattığı hususları Blunt (2022) tarafından ifade edilmektedir.

Malkan (2023) tarafından yapılan çalışmada; Gates Vakfı'nın, Afrika'da tarımsal kalkınmanın önemli bir etkileyicisi ve fon sağlayıcısı olduğu, ancak Gates Vakfı'nın faaliyetlerinde çok az hesap verebilirliğin ve şeffaflığın gözlemlendiği, gıda güvenliği alanında önde gelen uzmanlar ile Afrika'da ve dünya genelinde pek çok grubun, vakfın Afrika'da yüksek maliyetli, yüksek girdili ve kimyasallara bağımlı tarımı yaygınlaştırma çabalarını eleştirdiği, konuyu eleştirenlerin, bu yaklaşımın açıklığı arttırdığını, eşitsizliği kötüleştirdiğini ve dünyanın en aç bölgesinde şirket gücünü arttırdığını, vakfın yeşil devrim olarak adlandırdığı faaliyetin yoksulluğun azaltılması için başarısız bir yaklaşım olduğunu ve çözdüğünden daha fazla sorun yarattığını belirttikleri; bu sorunlar arasında çevresel bozulmanın, artan pestisit kullanımının, gıda ürünlerinin çeşitliliğinin azalmasının ve gıda sistemleri üzerinde artan şirket kontrolünün yer aldığı belirtilmektedir.

4. TARTIŞMA

Yukarıda Gates Vakfı'nın küresel düzeyde özellikle tarım ve sağlık alanında önemli bir aktör haline gelmesinin yarattığı rahatsızlıklardan ve endişelerden bahsedilmiştir. Gates Vakfı'nın neden olduğu rahatsızlıkların finansal destekçisi olduğu BSŞP kapsamında da hissedilmesi ve düşünülmesi kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir. Bahse konu rahatsızlıkların ve/veya şüphelerin temelinde, Gates Vakfı'nın küresel düzeyde etkili bir pozisyonda olması, gücü nedeniyle tahakküm etme potansiyelinin bulunması, saydamlık, hesap verilebilirlik ve faaliyet alanları konusunda meşruiyet probleminin bulunması yer almaktadır. Gates Vakfı'nın BSŞP kapsamındaki faaliyetlerine şüphelerle bakılmasını gerektirdiği düşünülen önemli hususlar aşağıda sunulmaktadır:

- Sağlık, tarım ve eğitim alanına yapılan bağışların sadece hayırseverlikle bağdaştırılmaması,
- Gelişmiş ülkelerde uygulanamayacak sağlıkla ilgili bazı yöntemlerin, az gelişmiş ülkelerin muhtaçlığı ve sorgulayamayacak pozisyonda olmaları sebebiyle, bu ülke halkları üzerinde denenme ihtimali,
- Finansal destekler ile yürütülen programların, geliştirilen araçların, yöntemlerin ve metodolojilerin standart hale getirilerek küresel ölçekte dayatılmaya çalışılması,
- Küresel sağlık politikalarının ve önceliklerin belirlenmesinde etkin rol oynanması,
- BM, DSÖ ile üye ülkelerin ilgili kuruluşlarının veri tabanları ile bağlantılı Dünya Bankası veri tabanlarını BSŞP'nin beyan edilen amacının dışında kullanılması, Bill Gates'in sahibi olduğu Microsoft'un çok önemli yatırımlar yaptığı büyük veri analizi sistemleri vasıtasıyla söz konusu veri tabanlarındaki verilerin işlenerek belirli amaçlar doğrultusunda herhangi bir ülkenin aleyhine olacak şekilde kullanılması ve bir ülkenin zayıf noktalarının belirlenmesi,

- Küresel ölçekte etki alanı olan ve ülkelerin ilgili kuruluşlarına bağlantısı bulunan Dünya Bankası'nın olanaklarına, hayırseverlik misyonuyla oluşturulan programlar vasıtasıyla erişilmesi ve Gates Vakfı'nın kendi amaçları doğrultusunda kullanılması.

BSŞP'nin diğer bir finansörü olan Kanada için de yukarıdaki soru işaretlerini içeren argümanların geçerli olabileceği düşünülmektedir. Ülke bazında değerlendirildiğinde, BSŞP'de sadece Kanada'nın yer alması, başka ülkelerin yer almaması ve diğer birçok ülke gibi Kanada'nın da uzun yıllardır ilgi gösterdiği bazı Afrika ülkelerine BSŞP kapsamında hayırseverlik yapıyor olması da ister istemez endişeleri de beraberinde getirmektedir. Kanada, hayırsever ülke görünümüyle BSŞP'yi truva atı gibi kullanarak Afrika'da etki alanını ve nüfuzunu mu arttırmaya çalışıyor düşüncesi zihinleri meşgul edecek gibi görünmektedir.

SONUÇ

Bir nüfusun, fiziksel sermayenin yanı sıra, ekonomik üretkenliğe katkıda bulunan niteliklerini ifade eden beşeri sermaye, bir nüfustaki teknolojilerin gelişme hızını etkileyen toplam eğitim, öğretim, beceri ve sağlık düzeyleri olarak tanımlanabilir, ayrıca verimliliği artırmak amacıyla geliştirilebilir, benimsenebilir ve kullanılabilir. Dünya Bankası, insana yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı anlamayı ve insan sermayesi yatırımlarının finansmanını hızlandırmayı amaçlayan Beşeri Sermaye Projesi ve Beşeri Sermaye Şemsiye Programı aracılığıyla bu konuya yeniden dikkat çekmiştir (Lim vd., 2018). Projenin önemli yapı taşlarından birisi olan ve somut veri sunulmasını sağlayan Beşeri Sermeye Endeksi de Dünya Bankası tarafından uygulamaya alınmıştır. Beşeri Sermeye Endeksi, kötü eğitim ve sağlığın ekonomik üretkenlik üzerindeki etkisini göstererek hükümetlerin beşeri sermaye yatırımlarına karşı iddia edilen isteksizliğinin üstesinden gelmek üzere tasarlanmıştır. Endeks, Dünya Bankası tarafından uygulamaya konulmuş olan ve uzun süredir devam eden kıyaslama sistemlerini takip etmekte ve bu sistemlerden esinlenmektedir (Hunter ve Shaffer, 2022).

Bu çalışmada, Dünya Bankası Beşeri Sermaye Projesi, Beşeri Sermaye Şemsiye Programı ile Beşeri Sermeye Endeksi sosyo-ekonomik bakış açısı da dâhil edilerek inceleme ve ülkemizin Dünya Bankası ile yürüttüğü/yürüteceği faaliyetlere farklı bir pencereden bakılması bakımından ülkemizde oluşmuş bilince katkı sağlayabilir düşüncesiyle, Dünya Bankası'nın Şemsiye Programı'na finansal destek verenler ile Dünya Bankası'nın olası gizli ajandaları ve hedeflerine yönelik literatürdeki yayınlardan çıkarılan tespitler ve yazarın şüpheli yaklaşımlarına dayalı bazı çıkarımlar paylaşılmıştır.

Belirtilen çerçevede, Beşeri Sermaye Şemsiye Programı'nı;

- Dünya Bankası'nın, iç politika süreçlerini şekillendirme, yatırımcılara ve siyasi liderlere risk sinyali vermek için BSE puanlarını kullanma, politika reformunu teşvik edecek siyasi şokları tetikleme, kendi kredi verme etkisi azaldıkça Dünya Bankası'nın epistemik otoritesini ve finansman nüfuzunu

- yeniden canlandırma ve ülkeler üzerindeki etkinliğini arttırma amacıyla da,
- Şemsiye programı finansal destekçilerinden Kanada'nın, ilgi alanındaki ülkelere erişmek, bu ülkelere yönelik hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli verileri toplamak ve nihayetinde bu ülkelerde etkinliğini arttırmak maksadıyla,
 - Şemsiye programının en fazla tartışılan finansal destekçilerinden Bill ve Melinda Gates Vakfı'nın,
 - Sağlıkla ilgili bazı yöntemlerin denenmesi gibi hayırseverlik amacının dışında,
 - Küresel sağlık politikalarının ve önceliklerin belirlenmesinde,
 - Dünya Bankası'nın olanaklarının ve ağıнын, hayırseverlik misyonuyla uyummayacak şekilde faydalanılmasında,
 - Dünya Bankası veri tabanlarını amacı dışında büyük veri analizi sistemleri vasıtasıyla işleyerek belirli amaçlar doğrultusunda herhangi bir ülkenin aleyhine olacak şekilde

kullanmasının mümkün olabileceği değerlendirilmiştir.

Yukarıda Dünya Bankası Beşeri Sermaye Şemsiye Programı özelinde gündeme getirilen şüpheli yaklaşımların, Dünya Bankası'nın, BM ve DSÖ gibi küresel ölçekte etkinliği ve ağı olan kuruluşların farklı proje ve programları için de geçerli olacağı düşünülmektedir. Buradaki kilit ve dikkat edilmesi gereken en önemli noktanın; küresel düzeyde bağlantıları ve devasa veri tabanları olan bu tür kuruluşların ve anılan kuruluşlara finansal destek vererek bu kuruluşlara entegre olanların sahip oldukları olanakları amacı dışında kullanmaları olduğu kıymetlendirilmektedir.

Bu çalışma ile Türkçe literatürde daha önce ele alındığına rastlanılmayan bir konunun, sosyal bilimler araştırmacılarının gündemine taşınması amaçlanmıştır. Bu çalışma esas alınarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında, Dünya Bankası Beşeri Sermaye Şemsiye Programının olumlu veya olumsuz yöndeki etkileri incelenebilecektir.

WORLD BANK HUMAN CAPITAL UMBRELLA PROGRAM: SOCIO-ECONOMIC PERSPECTIVE

1. INTRODUCTION

Human capital, which is described as beneficial for technological progress, employment creation, poverty alleviation, capital accumulation and sustainable development, is seen as one of the most important national assets in the development of countries. Although developing countries strive to invest in their human capital

within their means and vision, these efforts often cannot reach the targeted level due to reasons such as impossibilities, different priorities and shortsightedness of decision makers.

Due to the significant differences between the human capital of countries in today's world, the Human Capital Project (HCP), launched by the World Bank in 2017, is an initiative that aims to advance human capital development worldwide. The Human Capital Project defends the argument that individuals' health and education are critical factors in a country's economic and social development. The project aims to measure and monitor countries' progress in building human capital by looking at indicators such as child survival rates, schooling rates, and adults' health and education levels. The World Bank has developed the Human Capital Index (HCI) to determine the human capital levels of countries and to measure the return on investments made within the scope of human capital, creating a concrete indicator for countries to evaluate their situation. The World Bank launched the Human Capital Umbrella Program (HCUP) in late 2019, with financial support from the Bill and Melinda Gates Foundation and the Government of Canada.

In this study, a skeptical approach will be displayed towards those who provide financial support within the framework of the Umbrella Program and the World Bank for studies on the development of human capital, and inferences will be made on what kind of agendas such "philanthropic" financial supporters and the World Bank may have hidden in the background, the possibility of the Human Capital Umbrella Program being turned into a Trojan horse, and the possible consequences of this.

2. METHODS

In the study conducted, inferences were made by adopting the devil's advocate method based on a skeptical approach about what secret agendas the financial supporters (Gates Foundation and Canadian Government) and the World Bank may have within the scope of the World Bank Human Capital Umbrella Program.

In this context, considering what human capital means, the content of the projects and programs initiated by the World Bank on human capital, how the measurability of human capital is done in terms of determination and evaluation, the method of producing the human capital index created within the scope of measurability and the assumptions made, the reliability of the human capital index was analyzed.

As a result of this analysis, determinations were made about how the data obtained and the penetrated areas could be used for purposes other than their intended purpose, and what the negative consequences of use other than the declared purpose might be.

3. RESULTS

In this study, the projects and programs that the World Bank started to implement on human capital were examined. Considering the declared mission of the World Bank and looking at it in good faith, it can be thought that almost everyone will agree that the activities in question are carried out for the good of the countries. However, considering the power, scope and large amount/diversity of data that the World Bank has; It is considered that the activities of the World Bank may not produce as innocent results as they seem, and that the activities that are not under the responsibility of the World Bank or its wishes may result in adverse consequences for the member countries should be taken into consideration in the context of the national security of the countries.

Here, it is aimed to contribute to the awareness that has arisen in our country in terms of looking at the activities that our country carries out/will carry out with the World Bank from a different window. In this context, the information obtained from the literature and inferences made by the author based on assumptions were shared.

4. DISCUSSION

In the study, the discomforts and concerns caused by the Gates Foundation becoming an important actor at the global level, especially in the field of health, were mentioned. It is considered inevitable that the disturbances created by the Gates Foundation will be felt and thought about within the scope of the HCUP of which it is the financial supporter. The basis of the said disturbances and/or doubts is that the Gates Foundation is in an influential position at the global level, has the potential to dominate due to its power, and has problems with transparency, accountability and legitimacy in its fields of activity. Important issues that are thought to require suspicion of the Gates Foundation's activities within the scope of HCUP are presented below..

CONCLUSION

It has been evaluated that it would be possible to use the HCUP within the following framework:

- The World Bank could use HCUP to shape domestic policy processes, use BSE scores to signal risk to investors and political leaders, trigger political shocks to spur policy reform, reinvigorate the World Bank's epistemic authority and financing clout as its own lending influence wanes, and increase its influence over countries..
- Canada, as a financial supporter of the umbrella program, could use HCUP to reach out to countries of interest, collect the necessary data to achieve its objectives for these countries, and ultimately increase its effectiveness in these countries.
- It is possible that the Bill and Melinda Gates Foundation, one of the most controversial financial supporters of the umbrella program, may use the HCUP for purposes other than its philanthropic purpose, such as testing certain health-related methods; in determining global health policies and priorities; in utilizing the World Bank's facilities and network in a way that

is incompatible with its philanthropic mission; in processing World Bank databases through big data analysis systems for specific purposes to the detriment of any country.

KAYNAKÇA

- Blunt, D.G.(2022). The Gates foundation, global health and domination: a republican critique of transnational philanthropy, *International Affairs*, 98 (6), 2039-2056.
- Bretton Woods Project (2019). What are the main criticisms of the World Bank and IMF? , *Bretton Woods Project*, Erişim: 13 Mart 2024, <https://www.brettonwoodsproject.org/wp-content/uploads/2019/06/Common-Criticisms-FINAL.pdf>.
- Dhanani, Q. (2020). The world bank's human capital project: a case study of agile in action, *Boston Consulting Group*, Erişim: 11 Kasım 2023. <https://www.bcg.com/capabilities/digital-technology-data/world-bank-human-capital-project-agile-in-action>.
- Easterlin, R.A. (1981). Why isn't the whole world developed?. *The Journal of Economic History*, 41(1), 1-17.
- Fix, B. (2018) : The trouble with human capital theory, *Real-World Economics Review*, *World Economics Association*, 86, 15-32.
- Gatti, R. ve Mohpal, A. (2019). Investing in human capital: what can we learn from the world bank's portfolio data?, *World Bank Policy Research Working Paper 8716*, 1-31.
- Goldin, C. (2016). "Human capital" In C. Diebolt, M. Hauptert eds, *Handbook of Cliometrics*, 55-86.
- Harman, S. (2016).The Bill and Melinda Gates foundation and legitimacy in global health governance, *Global Governance*, 22 (2016), 349–368.
- Herbert, E. B. ve Odeniyi, O. O. (2021). Impact of World Bank-assisted projects on poverty alleviation. *Consilience*, Erişim:13 Mart 2024, 25, 1–26. <https://www.jstor.org/stable/48679956>.
- Horton, R. (2013). Is Bill Gates a trojan horse?, *Ethics Beyond Compliance*, Erişim: 13 Mart 2024, <https://ethicsbeyondcompliance.com/2013/08/>
- Huet, N. and Paun, C. (2017). Meet the world's most powerful doctor: Bill Gates,

- Politico*, Erişim: 13 Mart 2024, <https://www.politico.eu/article/bill-gates-who-most-powerful-doctor>.
- Hunter, B.M ve Shaffer, J.D. (2022) Human capital, risk and the world bank's reintermediation in global development, *Third World Quarterly*, 43(1), 35-54.
- Khaykin, M.M., Lapinskas, A.A. ve Toeckkina, O.. (2020). The development of the theory of human capital in the historical dimension, *Advances in Economics, Business and Management Research, Proceedings of the International Conference on Economics, Management and Technologies 2020*, (139), 505-510.
- Lim, S.S., Updike, R.L., Kaldjian, A.S., Barber, R., Cowling, K., York, H.W., Friedman, J., Friedman, J., Xu, R., Whisnant, J.L., Taylor, H.J., Leever, A.T., Román, Y., Bryant, M.F., Dieleman, J.L., Gakidou, E., ve Murray, C.J. (2018). Measuring human capital: a systematic analysis of 195 countries and territories, 1990–2016, *The Lancet*, 392 (10154), 1217 - 1234.
- Malkan, S. (2023). Critiques of Gates Foundation agricultural interventions in Africa, *U.S. Right To Know*, Erişim: 13 Mart 2024, <https://usrtk.org/bill-gates/critiques-of-gates-foundation>.
- Mincer, J. (1995). Economic development, growth of human capital, and the dynamics of the wage structure, *Columbia University and National Bureau of Economic Research. Discussion Paper Series*, (744), 1-20.
- SAFCEI (2020). Open letter to the Bill and Melinda Gates Foundation from the SAFCEI and faith community representatives from the African Continent, *The Southern African Faith Communities Environment Institute*, Erişim: 13 Mart 2024. <https://safcei.org/wp-content/uploads/2020/09/Gates-Foundation-appeal-from-SAFCEI-African-faith-Leaders-September-2020.docx.pdf>.
- Strokova, V., Madhvani, S., Sharif, I.A., Hassani, U., Yuan, J. ve Buchsbaum, A.F. (2021). The 2021 annual report of the advancing human capital outcomes globally multi-donor trust fund, *Umbrella Trust Fund Annual Report, World Bank Group*, 1-30.
- Strokova, V., Madhvani, S., Sharif, I.A., Hassani, U. ve Ongsysia, V.A. (2022). Human capital umbrella program annual report 2022 - harnessing catalytic initiatives to accelerate investments in human capital, *Umbrella Trust Fund Annual Report, World Bank Group*, 1-38.
- Sweetland, S. (1996). Human capital theory: foundations of a field of inquiry. *Review of Educational Research*, 66 (3), 341-359.

World Bank (2018). The human capital project. *World Bank Group*. World Bank (2020). Human capital index, *World Bank Group*. Erişim: 12 Kasım 2023. https://datacatalogfiles.worldbank.org/ddh-published/0038030/DR0046209/hci_data_september_2020.xlsx?versionId=2023-01-22T02:32:49.0336544Z.

World Bank (2022). Türkiye in transition - next-generation human capital investments for inclusive jobs, *Policy Note*. Washington, D.C.: *World Bank Group*. Erişim: 10 Kasım 2023. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099530410272285733/IDU0de6fadcd0e89b04759098c1029bc0bfa24b5>.

World Bank (2023a). The human capital project: frequently asked questions, *World Bank Group*. Erişim: 15 Kasım 2023. <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/the-human-capital-project-frequently-asked-questions>.

World Bank (2023b). Human capital project. a project for the world, *Fact Sheet*. *World Bank Group*. Erişim: 15 Kasım 2023. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/f18bf9dcc334eb2591e0fc6aa3c50e2c-0140022023/original/Fact-sheet-HCP-Conclave-Nov-2023.pdf>.

World Bank (2023c). Human capital umbrella program, *World Bank Group*. Erişim: 15 Kasım 2023. <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/publication/human-capital-umbrella-program>.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Zeynep KARAŞ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Zeynep KARAŞ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Zeynep KARAŞ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking</i>	Zeynep KARAŞ

	<i>responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Zeynep KARAS